

Kasvatus looduspärase ja moe vahel.

„Kasvatus laiemas tähenduses on inimese arengu s i h i k i n d e l suunamine ja mõjutamine, tema ettevalmistamine eluks ja tööks; kitsamas tähenduses isiksuse kõlbeliste omaduste kujundamine“ – nii kõlab entsüklopeedia tarkus. Sajandite kogemus küll, aga ikkagi see tülikas küsimus – kuidas kasvatada? Elukogenud inimesena ja teadusest lähtuva koolmeistrina pakun välja eriti lihtsa sõnastuse: kasvatus (muide ka õpetamine) on ajus n e u r o n i t e v a h e l s i d e m e t e l o o m i n e – üks psühholoogia põhitõdesid. Lisame veel, et sidemed (seosed) tekivad eelkõige kordamise tulemusena. Inimesed märkasid seda juba kauges minevikus – keerukamaid tegevusi korrates said need selgeks, lugusid-laule korrates jäid need meelde – mõnel kiiremini, teisel vaevalisemalt...

Üle saja aasta tagasi ei räägitud eesti talus midagi kasvatuses; pedagoogikast-psühholoogiast rääkimata – kogu elulaad oli *a priori* looduspäraselt kasvatav – kõigil alates lastest vanavanemateni oli oma lihtne ja kindel (traditsiooniline) roll. Aleksander Elango on kirjutanud, et muistses Eesti külas (*ca* 2000 aasta vana) ei tuntud (ei vajatud) laste füüsilist karistamist – argielu pani kõik paika. Laste füüsiline karistamine tuli ristiusuga, kirjutab ta. Arvatavasti oli peapõhjus koos võõrastega siia jõudnud uus elulaad, mis ka eestlasi puudutas – linnad oma kaubanduse-teeninduse-käsitöolistega, kus lastel alati kohta ei olnud. Aga kui lapsel pole jõukohast tegevust, siis tuleb teda korrale kutsuda teiste vahenditega. S õ n a, mida nüüd tähtsustatakse, on lapse kasvatamisel kõige jõuetum vahend.

Ühel Saksamaa-reisil panime üldvagnis tähele, et algklassi poisiga läks WCsse alati kaasa ka õpetaja, kes kontrollis, et poiss oma käega (!) tõstaks üles prill-laua; alles siis sulges õpetaja ukse... See ongi lihtsustatult kasvatus: kui poiss prill-laua 5-6 korda ise üles tõstab, siis hakkavadki seosed neuronite vahel kujunema ja edasi teeb ta seda iseenesest. Lapse tähelepanu on hajuv – kui talle oleks alati meelde tuletatud, et prill-laud tuleb üles tõsta, siis oleks see jäänud tegemata, kui ootamatult oleks köitnud miski muu. Lubades lapsel õpetajat saata korduvalt p..sse (seda tehakse lasteaiaski), kujunevad tal ka vastavad seosed...

Soovides oma last kasvatada, peame teda panema korduvalt tegema seda, mis on otstarbekas, õige ja viisakas; lapselt ei saa nõuda oma tegevuse mõtestamist. Tervitamagi õpitakse just lapsepõlves. Poisid ei tea, miks majja sisenedes müts võetakse peast. Kui selgitasin teismelistele, et nii on vanadest aegadest peale avaldatud austust (!) selle maja inimeste ja nende töö vastu, siis muutus peakatte eemaldamine mõistetavaks, aga mitte käitumisnormiks. Teadmisele vaatamata võib õpilane koolis mütsiga ringi käia, sest tingitud refleksi kujundatud ei ole. Mär gates aga pika koridori lõpus Leppikut, rabab ta mütsi peast – see oli seotud minuga (kes sellest kord rääkis)... Oma enesekasvatust analüüsid märkisid 17-18-aastased noored pidevalt – tahan kujundada endas kultuurseid harjumusi, suitsetamisest loobuda jne, kuid see on väga raske – miks kodu ja eelmine kool lubasid mul küll „halvasti käituda? Ja neil on täielik õigus nii küsida...

Moodsal (liberaalsel) ühiskonnal pole enam pedagoogilist mõõdet, sest lõbustusi taotlevasse elulaadi lapsed ju ei sobigi, pigem segavad. Kui võtame kasvõi alkoholi ja suitsetamise probleemi, mis seotud sõltuvuse tekkega, eriti noortel (kuulakem samas – keeluga ei lahenda midagi!), siis räägivad tootjad-müüjad (raha! raha!), et pole uurimusi, mis kinnitaks kasvõi reklaami mõju noortele. Need uurimused on ammu olemas – toimib ürgne instinkt – lapsed-noored jäljendavad vanemate ja autoriteetsemate (nüüd ka staaride) tegevusi (filmid, peod). Uuringutena levinud nn küsitlused ei näitaks midagi – toimub ju küsitletavale endale teadvustamatu protsess. Kui aga ETV näitab õpilasi tunnis või mõnd kuulsust oma saates mütsi-kapuutsiga ja Vikerraadios sinatatakse külalist, siis kordan – ühiskonnal puudub pedagoogiline mõõde... ERRi töö põhiülesanne on ju hariv-kasvatav, mitte kommertslik.

Umbes 25 aastat tagasi lasin õpilastel kutsepsühholoogia (ka perekonnaõpetuse) kursuse lõpus teha õpitu põhjal arutelu oma tulevases elukutsest ja/või rollist ema-isana... Pea kõik 17-18-aastased noored töid esimeste omaduste seas välja a ususe. Mõõdus 9-10 aastat ja uued õpilased ei märkinud ausust enam üldse. Kuna võrdlesin erinevate lendude vastuseid, siis küsisin õpilastelt otse – miks teie ausust ei väärtusta? Vastus oli: aga aususega ei jõua Eestis kuhugi. Et vastajate arv nii ühel kui teisel juhul ulatus üle saja, siis tasub tulemusi usaldada. Poliitikud ja küsitlusedki kinnitavat, et Eestis on vähe korrupsiooni – kas me ei valda mõistet või võtame soovitud lihtsalt tõe pähe? Silmakirjase mine on ohtlikum, kui korrupsioon ja ebaausus ise. Ja nii kaob ka, kus kurat, meie elust kõlblus – raha, karjääri ja kuulsuse nimel. Kõlblust aitab mõtestada lugemine (vanal ajal lood-muinasjutud) – teaduslik kirjandus päästab meid võhiklusest, ilukirjandus aga toorusest ja labasusest, ütles üks mõtleja. Filmide (seriaalide) levinud vaatamine vajab vaid psüühika lihtsamat osa – tajumist...

Miljöö mõju inimesele on siiski keerukas. Meedias levib arvamusi, et tänased lapsed on (palju) targemad kui eelmiste põlvkondade omad. 1990ndate lõpul kordas Olev Must TÜst kuulsaid Juhan Torgi arukuse teste 1930ndatest. Ilmnes, et tänane laps pole arukam omaaegsest külalapsest; küll oli erinevusi alatestides. Näiteks peast arvutamises (mõtlemine!) ületasid nad oluliselt tänaseid lapsi. Või võtame sotsiaalse süsteemi mõju – poliitikud räägivad siiani nõukogude taagast meie inimestes. Viimase aastatuhande vahetuse uuring näitas aga, et sakslased Idas, kes elasid pikalt sotsialismis, ei erinenud isiksuse omadustelt austerlastest, sakslastest Läänes ega Šveitsi sakslastest... Teadus!

Isiksuse teema on psühholoogias populaarne ja üsna uuritud. Aga miks hakati paarkümmend aastat tagasi last nimetama isiksuseks, võrdseks täiskasvanuga? On küsimus taas mõistes – isiksuse üks põhitunnuseid on, et ta suudab ise ühiskonnas oma elu korraldada või seondub see nn vabakasvatuse sissetungiga? Kui me last arendame, õpetame ja kasvatame, siis võib temast tõesti isiksus saada. Hakati rääkima isegi oma lapselt (!) õppimisest. Juba Rousseau hoiatas: „Ärge laske end eksitada lapse õppimise nähtavast kergusest! See käib sõnade,

mitte mõtte kohta...“ Aga praegu – laps arenegu vabalt, valigu ise kõike, teda pole vaja käsutada ega kurjalt otsagi vaadata. Selliseid seisukohti kuulen üha sagedamini, kasvõi sotsiaalala valdkonna inimeste kaudu, sest näiliselt ilus (moodne!) pseudoteadus levib kiiresti. See „õigustab“ ka vanemate soovimatust või ajapuudust oma lastega tegeleda. Et maailmas kasvab mõnuainete tarbimine, siis suureneb kiiresti ka nende lammutav mõju looduselt päritud instinktidele.

Loodus annab ju vanematele, eriti emale (seetõttu tema eluiga pikem), kaasa vajaduse-kohustuse (instinkti) oma laps üles kasvatada. Piltlikult – loodus ütleb ette, kuidas oma lapsega tegeleda, kuidas vastata lapse reaktsioonidele. Seda looduse tarkust oleme „tarkade inimestena“ kõrvale heitmas, mis maksab ükskord kätte. Ta teebki seda juba – ülivabas Eestis on HI-viirust saja tuhande inimese kohta 60 (!) korda enam kui näiteks Saksas. Ideaal on mõtlemisvabadus, mis kahjuks taandub üha algoritmilisemaks (skeemide järgi toimuvaks). Me ei tohi väsida kordamast – loodusseadused ja psühholoogia seaduspärasused on ülimad ka 21.sajandil, mida rõhutasid just loomapsühholoogidena alustanud Thorndike, Kamin või Godefroid. Seepärast umbusaldamegi võõraid ja ei soovi näha samasoolisi paare – see pole üldse „inimliku tahte“ küsimus. Samas on seaduspärasused inimese kohta piiratud normaaljaotuse (Gaussi) kõveraga. Lektorid-meedia keskenduvad aga hoopis eranditele ja nende ülistamisele. Paraku pole sallivus kõiges/kõigile just psühholoogia vaatevinklist võimalik.

Karjadena elavate loomade puhul täheldati, et noorloomad, kes pidevalt rikkusid karjas valitsevaid seadusi, kihutati karjast välja või – isegi tapeti. Filosoofiline probleem on – kas inimühiskonnas võivad lapsed-alaealised teha seda, mida ise tahavad? Oleme ju loomad – osa loodusest. Looduselt päritud jõuökoonomia instinkti ületamine nõuab täiskasvanult (näiteks töö) tahtejõudu; kel see puudub (eriti lapsed-alaealised), neid tuleb ka sundida-käskida...

Inimarengu (olgu üksikisiku või ühiskonna tasandil) vältimatu tegur ja tingimus ongi töö ning töötamine. Seda tähtsat teemat avan enam raamatus „Õpetajana kooliilmas ja ilmakoolis“. Aastaid tagasi käis kolleeg Jaapanis ja rääkis, et sealse kõrgtehnoloogia tingimustes koristavad koolimaju õpilased ise. Arukas! Meil oli see siis äsja keelatud – üha enam püüame oma lapsi hoida tööst eemale. Nii jätkates oleme ühelt poolt staaritseva, teisalt allhanke-rahvana pea kadunud. Tööga kujunev-arenev tahtejõud (oluline enesevalitsemisel ka peresuhetes), eesmärgikindlus ja rutiinitaluvus on vajalikud ka/just õppimisel. Matemaatikagi allakäik pole meetodikas vaid järjekindluse-süvenemise-töökuse vähenemises, sest õppimisestki on saamas mäng. Miks lapsed üha hädaldavad, et õppimine on raske, antakse palju kodutöid jne? Võrreldes 40-50 aasta taguste ainekavadega on tänased lihtsamad ja nõuded väiksemad, kuid lapsed pole piinutusel valmis. Just lapsepõlveraskused on suurepärase kasvatuse käivitaja, rõhutas ka Vögotski. Üle 30 tuhande (õnnetu!) noore, kes kusagil ei õpi-tööta, peegeldab olusid – meie oma kasvatuse vili. Märkasin seda esmakordselt kümnekonna aasta eest, kui kutseõppesse hakkasid tulema 15-16-aastased noored, kes teatasid

uhkusega (!), et nad pole iialgi töötanud. Tööharjumuste puudumine sai koolist väljalangemisel peapõhjuseks, sest 5-6 tundi laboris töötada oli neile „rõve“. Taludest tulnud noored olid samas küpsed tööinimesed-isiksused...

Teisendades teadlasest koolmeistrit Valdur Lullat – kasvatus alternatiiv on kasvatamatus. Pedagoogika jääb ka praktikas kirikuõpetaja südamliku vestluse (heas mõttes) ja kumminuiaga politseiniku vahele. Kes seda ei mõista, ei mõista pedagoogikat, mille vundamendiks tuhandete aastate vanune rahvapedagoogika.

Helmes, märts 2016.

Peep Leppik,
koolmeister ja pedagoogikateadlane